

AZ IFJU ADY ENDRE

EGY KOSSUTH-VERSTŐL
A LÉDA DALOKIG

Genes Béla

MEDGYES

DICK MANÓ KIADÁSA
BUDAPEST 1913

A CIMLAPOT MEDGYES LÁSZLÓ RAJZOLTA.

AZ IFJU
ADY ENDRE
EGY KOSSUTH-VERSTŐL
A LÉDA DALOKIG

SZENES BÉLA

BUDAPEST, 1913.

BRÓZSA OTTÓ KÖNYVNYOMDÁJA, VÁCI-KÖRUT 17.

Osvát Ernőnek ajánlom.

Ady Endrének néhány újabb írása, amelyekben a már hatalomhoz és nagy névhez jutott író nagyon kemény visszautasító hangon ír az előretörtető fiatalokról, egy kicsit elszomorított.

Vigaszt kereső mohósággal fordultam ettől az Adytól, a másikhöz, a fiatalhoz, az erőshöz, ahhoz, aki kemény ököllel döngette az öregek tornyos várának kapuját.

A lexicon (mert Ady már ide is bekerült), Ady életének eharcos éveiről szűkszavúan csak ennyit mond:

„... 1896-ban tett érettségi vizsgálatot Zilahon, ezután jogot hallgatott Debrecenben, Budapestén, Nagyváradon. 1898—1900-ig Debrecenben újságíró. Később több mint 4 évig Váradon lapszerkesztő. 1904 óta Pesten és Párisban él és ír...”

Zilahon, Debrecenben, Nagyváradon élt egy merész tollú, sokszor hangos bizakodó, sokszor hangtalan csüggedt, egyszer vakmerő erős, másszor gyáván fáradt újságíró. Egy vidéki újságíró, kinek lelkében sokszínű bizonytalan vágyak lobbantak fel, aki száz véglet között ingadozott míg végre megtalálta magát, aki mindamellet, hogy csodálatos termékenységgel szórta a vezércikkek, cikkek, kritikák és kromik tömegét, ráért olvasni, sokat

olvasni; akit nem koptatott el az ujság, a műhely, aki
amellett, hogy ujságíró volt, író is tudott lenni . . .

Ennek az írónak nem mindennapi küzdelmét szeretném megrajzolni.

Ady Endre pedig bocsásson meg nekem és mind-
azoknak, akik jobban gyönyörködnek a „Holnap“-ért
való tegnapi küzdelmeiben, mint mai hangos diadalaiban.

* * *

*Ezer éves létünk ünnepélyén,
Az örömnök vig zaja között,
Ismét eljött a gyásznapi, amelyen
Kossuth apánk sirba költözött,
Akkor egy búsz nemzet zokogása
Kísérte a legnagyobb magyart,
Ki nem halt meg, örökre fog élni,
Mig magyar szív dobogása tart.*

Igy kezdődik Adynak „Március 20.“ című első nyomtatásban megjelent verse. Kossuth-vers, amilyen százával jelenik meg a kisebb vidéki lapokban. „Ezeréves létünk“, „ismét eljött a gyásznapi“, „Kossuth apánk“, „a legnagyobb magyar“, „nem halt meg, örökké fog élni“, ezek azok a közhelyek, melyeket az ünnepi verselők a legkülönbözőbb módokon variálni szoktak.

Ezt és még néhány hasonló hazafias verset, még Ady Endre VIII. o. tanuló írta, akinek önképzőkori tevékenységéről gyakran számol be a „Szilágy“. Természetesen szerelmes verseket is ír. Csapongó remény és csüggedt kétségbeesés legtarkábban váltakoznak bennük. Majd komoran azt írja, hogy szíve „fénylő lángja kialudt örökre“, majd pedig fiatalos vidáman látja a szerelmet és könnyed hangon ír róla:

*És mi csak ültünk, üldögéltünk,
Tracsolva sok mihaszna szót,
Pedig szerettünk volna szólni
Egymásnak szépet, lángolót,
De mersze egyiknek se vót.*

Egy másik versében így ír:

*Láttalak a multkor,
Mosolyogva néztél
Éppen úgy, mint akkor,
Mikor megigéztél.*

Ezek a kedves, ügyes, de abszolút súlytalan versek a „Szilágy” című napilapban jelentek meg.

„Az én lelki familiám, nevelőcsaládom a „Szilágy” volt”, írja Ady évekkel később e lapról. Bár neki is át kellett esni a sok „egy kis türelmet kérünk” üzeneten, lassanként legszivesebben látott munkatársa lett a lapnak, mellyel még jóval később is érintkezésben állott. Cikkei alá, neve és annak kezdőbetűin kívül a legkülönbözőbb álneveket írta; Yda, Adibandi, Adieubandi, Dyb, Lellei stb. voltak a leggyakoribbak.

Zilahról Debrecenbe került.

Ez a nyakas, kemény magyar város rendkívül nagy hatással volt reá.

Évekkel később Debrecen „zsiros város”-nak nevezi és a debreceni életet és felfogást ezekben foglalja össze: Ordítás a honért, sujtás, szűr, zsinór, kerekkalpag, zsír, bor és szüzi erkölcs. És a bor és szüzi erkölcs városában élt egy ifjú, aki kurta szoknyás leányok után szaladgál, kis süldő leányok után sóhajt tiszta és ábrándos dalokat, aki rendületlenül hisz a maga ideáljaiban és aki ezt a világot alapjában véve igen derűsnek látja.

*Szulamit és Szaffó az álma
Vidám rémek veszik körül
A világ: A Nagyerdőtől vasútig.
Boldoggá teszi a sírás
S egy olcsó csóknak is örül.*
— — — — —
*S úgy ír verset, ha verset ír,
Ahogy szokás, ahogy szabad.*

És mivel író társai kicsit realisabban festik a világot, és nem csupán szüzi, erkölcsös lényeket látnak kerek e földön, a fiatal rajongó, Ady, az idealista, tollat ragad a megtámadott erkölcs védelmére.

Végtelenül érdekes az a polémia, melyet a „Szilágy” hasábjain folytat Somogyi Endre ujságíró társával.

A „Szilágy” írói közül ugyanis Ady a legkonzervatívabbak és a régi tiszta erkölcsök hirdetőihez tartozott.

„A tárcatárgyakról” című értekezésében azt fejtegeti, hogy a modern írók, akiknek munkája „vad perverzitás”, ezt az alapjában véve erkölcsös világot igen erkölcsstelennek festik. És ez nagy hiba, mert „idealizmus nélkül nincs poézis”. Fájlalja, hogy a napilapok tárcarovatából eltűntek a Tihamérok és Margitok, akiknek története talán émelygős, „de intenciója nemességét, felemelő idealizmusát tagadni nem lehet”. A Tihamérok és Margitok helyett új és prózaibb alakok jöttek: Jánosok és Jolánok. Olyan Jánosok, akik — óh szörnyűség — néha még arra is vetemednek, hogy a nyílt bálteremben a Jolánok meztelen karját megcsókolják, sőt vannak olyan írók is, akiknél egy-egy házasság csak azért nem köttetik meg, mert a hozomány 5000 forinttal kevesebb, holott az életben ily szörnyűségek nem fordulhatnak elő. Ilyen és hasonló tárgyakat dolgoznak fel a modern írók szörnyen részletezve. „Én — írja magáról — részletezés helyett gondolkozni szoktam a tárgyról, az pedig nagy

hiba annál, ki modern író akar lenni. Szerencse, hogy nem akarok!”

Somogyi Endre sorra cáfolja e könnyen megcáfolható állításokat, közben pedig néhány szép sort ír Adyról.

„Van nekem egy kedves kollegám ott lenni a vidéken (ő t. i. Pesten volt). Egy csupaszképű borzas poéta fiú, akiből, ha ő is úgy akarja, egyéb szükségesek megvannak, nagy poéta leszen egyszer.”

Évek múltán (1902-ben) Ady erről a vitájáról így emlékezik meg: „Ő (Somogyi), akkor telítve volt hipermodernkedő íróismerőseinek hatásával, jó magam igen zöld irodalmi ember voltam, ki Puskint faltam s rettenetesen hatott reám a szláv miszticizmus, de emellett Endrődi Sándorra is esküdtem s szent hitem volt, hogy a magyar irodalmat meg kell tisztítani, szóval népies nemzeti tartalomért esengtem és nagy poétának tartottam még Pósa Lajost is.”

A negyvennyolcas alapon álló „Debreczen”-nek belső munkatársa lesz. Ír ebbe a lapba vezércikket, cikket színházi és könyvkritikát, verset, novellát, szóval mindent. Piros-fehér-zöld vezércikkeket az aktuális politikai eseményekről, Kossuth-szoborról, Ausztria ármánykodásairól, a szabadsághősökről; aktuális versikéket az orfeumról, május elsejéről, a színházról, érzelgős szomorú novellákat a három gyermekű özvegy tanítóról, aki a gazdag ember nevelőnő-szeretőjét veszi feleségül, és a szegény érvényesülni nem tudó költőről. A sok kroki közül, ragadjunk ki egyet, melyben a modern íróról ír. A cikk címe „A modern irodalmi kis kátéból” és kérdés-felelet alakjában gúnyolja ki a hangos szavú, tekintélyek ellen küzdő fiatalokat. Lássunk néhányat:

Kit nevezünk modern írónak?

Modern írónak nevezünk mindenkit, aki írni szokott, feltéve, hogy nem múlt el harminc esztendő. Modern

író, aki szidja az akadémiát és aki önmagán kívül mindenkit hivatástalan naplopónak tart.

Addig modern író valaki, míg a Kisfaludy-társaságba be nem választják.

A sorok íróját, ha addig beválasztják a Kisfaludy-társaságba, művét meg fogja semmisíteni és gyulaipálabb lesz Beöthy Zsoltnál.

Az előretörő, harcos, minden tekintélyt megvető flatalságtól ez az Ady még messze van. Első verses kötete mutatja ezt a legjobban. Címe: „Versek“ és Debrecenben jelent meg 1899-ben. A könyvet édesanyjának ajánlja. A bevezetésben Ábrányi Emil elismeréssel ír Adyról, aki őszinte, igaz költő létére távol áll az ügyes mesterember verselőktől.

Ez az első kötet Ady naiv idealizmusa, csendes búcsu az anyától, a falutól, a multtól és lassú, óvatoss-félő nekivágás a jövőnek. Bátortalanul indul, de érzi, hogy mennie kell, valami kergeti messzi „bolond célok“ után.

Hazulról ismerős hangokat hoz a szél... Ez a Rákóczi vén harangja... Ez a karácsonyi ének...

*Harang csendül,
Ének zendül,
Messze zsong a hálaének,
Az én kedves kis falumban
Karácsonykor
Magába száll minden lélek.*

A karácsonyi ének hazahívja és ő olyan nagyon el szeretne szökni a városból, az életből és

*Igaz hittel, gyermekszívvél
A világgal
Kibékülni,
Szeretetben üdvözülni.*

A sorompónál áll. Ott túl, hangosan zúg az élet-
lármá. És hiába csalogatják vissza a faluból jövő tiszta
dalok, elindul. Mert . . .

*Ez a mi sorsunk, mindörökre ez,
Szívünk a vágyak tengerén evez,
Hajónkat szélvész, vihar összetépi,
De egy zord erő küzdelemre készíti.*

Elindult, de folyton kétségek gyötrik. Csüggedt-fá-
radtan halad előre és az életét nagyon szomorúnak látja.

*Az én utaimon
Nem nyílnak virágok,
Sötétség vesz körül,
Csillagot nem látok.*

Szerelmes versei nem ily mesterkélt-komorak. Egy-
szerű, igénytelen, gördülékeny, vidám kis versek.

SZINHÁZBAN.

*Nincs egy türethető szereplő,
Unalmas, rossz, mind a hány,
Ha hiányzik páholyából
Az az édes barna lány.*

*De ha ott van, oly elnéző,
Engedékeny, jó vagyok,
Kritikát a barna kis lány
Szép szeméből olvasok.*

A többi versek is ilyenek. Némelyekben van ugyan
lendület és erő, másokban erősebben tör ki a csalódott
költő keserves bánata, de általában semmitmondóan
szürkék és mindennapiak.

De néha lerázza magáról a fojtogató ködös szürkeséget és csodás, merész vágyak és álmok ébrednek lelkében.

*Álmodozom néha
A legmerészebb, legszebb álmot,
Dalaim egy világ fülébe zengenek,
S hangoztatják a megváltásnak
Szent égi szózatát
Egy világ előtt.
Hangjára hangos, bús zuhanással
Omlik porba hazug bálványok
Százzezere
S avult, buta korlátok,
Melyek elzárták a világot
Egy világtól,
Recsegtve dőlnek össze.*

És akkor felébred. Körülnéz. Meglátja a körülötte folyó életet. S megérzi, hogy az ő dala nem megváltó ének, „hanem a lebilincselte erő tehetetlen bús zokogása”. És aztán tovább vánszorog. Érzi, hogy ez az élet nem az igazi, nem az ő élete. Ez az idő, nem az ő ideje. De eljön-e az az idő? Célhoz jutnak-e ők, néhányan fiatalok, korán hazulról elkerültek, ébren álmodozók?

S a kis vidéki kávéházban ott ülnek egymás mellett.

*Egyik színész, másik költő,
Összeillik szépen
Valamennyi bohém fiú,
Van miről beszéljen.
A hír, a név, a dicsőség
Valamennyi célja,
Mégis, mégis úgy elborong
A négy fiú néha...*

A kötet utolsó verse önbírálat.

*Jobb nem vagyok, mint annyi sok más,
Egy beteg korszak dalosa
Vergődöm az ellentétek közt,
De irányt nem lelek soha,
Magas, dicső eszmék hevítnek,
De elkap a tömegek árja,
Bennem van a kornak erénye
S bennem van minden léhasága.*

Ismerősei, barátai, kicsiny közönsége, szívesen fogadták a könyvet. Régi lapja és barátai értik meg és jellemzik a legjobban. Tudják, hogy Ady elhagyta őket, a régi életet és új világot keres. „Ezt a világot — írja a „Szilágy” — még nem találta meg, de amazzal sem számolt le teljesen. Innen származik vergődése, mely jelleget ad ugyan költeményeinek, de nem a teljesen szabad, nem az öntudatosan merész költői szárnyalás jellegét“.

Ezek a barátok persze a régi Adyt jobb szeretik és rögtön észreveszik és megróják, hogy egyik költeményében ezt a szót használja: „röhögnek“.

Adyt a kötet csendes sikere nem elégitette ki. Panaszskodik, hogy az igaz költőt nem hallgatják meg élteben; babér csak halála után terem számára. Érzi a még nem érvényesült tehetség iszonyú fájdalmát, vad keserőséggel lázong sorsa ellen, tudja, hogy csak a vad sötétségbe, a levegőbe ír, nem látja maga körül a tömeget, mely figyelmes-szomjasan hallgatná és lelkesült tapsokkal bátoritaná.

És hiába mondja bármelyik író, hogy nem törődik a közönséggel, hogy ő csak magának ír. Az írónak hal-lania kell a tömeg buzditását vagy gúnykacaját; akit észre sem vesznek, az előtt csak egy út van: a Katona József útja.

Ady pedig közönséget, nagy közönséget, dicsőséget,
eddig soha el nem értet akar.

*Mit ér nekem halál után a pálma,
Ha, míg dalolok, nem hallják dalom.
Sívár életért engem nem pótolhat
Majd egy babéros, díszes sirhalom.*

Cikkeiben, verseiben, szinte az unalmasságig, mindig azon kesereg, hogy a magyar költő csak halála után jut a megérdemelt dicsőséghez. Ő ezt még életében akarja kiverekedni. De a nagy akarásokat, nagy elcsüggedések, a merész, hangos vágyakat, csüggedt hangtalan elbágyadások követik. Kétségek gyötrik, azt sem hiszi már, hogy halála után kikaparják a nagy szürkeségből, hogy lesz ereje halhatatlant alkotni. Egy ily csendes-lemondó percében írta ezt a verset:

*Elhitetem magammal olykor,
Hogy sorsom az elődök sorsa,
Ha elromolt tudóm, gerincem,
Bejutok majd én is a sorba.
Sok szépet írnak majd felőlem
És kapkodni fogják a könyvem,
Sőt hogyha lesz egy kis szerencsém,
Siremlékhez juthatok könnyen.*

*Megtesznek a magyar költészet
Korán lefutott csillagának,
Ki sok reményt cipelt magával
S kiért jogos a köny, a bánat.
„Mi lehetett vón még belőle?”
Majd fogja a riporter írni.
Szóval lesz majd csőstől dicsőség,
Nincs hát okom, panaszra sírni.*

*De azután eszembe ötlük
Pár kurta sor, mit eddig irtam,
Néhány könycsepp... Milyen kevés ez
És fél lábam immár a sírban,
Nem olvassák, el is felejtik,
Velem együtt hal meg e pár sor,
Az életrajzom ennyi lesz csak;
Született és meghalt e jámbor.*

A „zsiros város”-tól, a nagy erkölcsös szűrkeség-től megundorodik. Falura menekül; és meglátja, hogy mily messzire került már ő a falutól. És elveti magát a a visszajáró multtól és elindul a város felé. Zilah és Debrecen még nem Ady városa. Az első, igazi, a Körös-parti Páris: Nagyvárad.

A maga izgalmas, pezsgő életével ez a város új életet öntött a már elcsüggedt Adyba. Pakfon városnak, kifelé hivalkodónak, belül szárnalmas-üresnek tartják a büszke debreceniek Váradot. Tény, hogy lázasan furcsa élet folyik ebben a városban. „Csunya eleven akció — írja Ady — lüktet ebben a városban. Annyi témát a napok krónikása elé nem igen dob még egy magyar város, mint ez”.

Nagyvárad, a legkülönbözőbb világfelfogások és érdekek ütköző pontja, a legszélsőségesebb ellentétek mérkőző helye, dzsentrik, gazdag zsidók, nemzetiségek, fajmagyarok, diákok, katonák, klerikálisok és szabadgondolkodók keverék-városa.

Ebben a csodálatos városban Ady új reménnyel és erővel ragadja kezébe a tollat. Visszanyeri régi munkarejét és a „Szabadság”-ba, a nagyváradi szabadelvűpárt hivatalos lapjába, a régi kedvvel és termékenységgel írja a cikkeket, tárcákat és verseket. Politikai cikkei — mint-hogy a lap a szabadelvűpárt hivatalos lapja — mérsékelt hanguak. Érdekes, hogy ebben az időben még erő-

sen gúnyolja a szociáldemokratákat. Novellái már nem a régi erkölcsös-derült történetek. Az élet fájdalmas mélységeit, keserves nyomorúságait keresi fel. Alakjai szomorúak, betegek, fáradtak.

Itt a tavasz, a nap kisüt és az albiró úr úgy érzi, hogy már nem köhög olyan nagyon, feleségül veszi tehát a szép Gizát. Az ég beborul, az albiró úr újra köhögni kezd, Giza pedig megcsalja.

A pupos, a rettentő rút, de gazdag pupos feleségül veszi a falú legszebb leányát. Nagyon féltékeny és kegyetlen-vadul veri az ártatlan asszonyt. Az asszony erre megcsalja az urasággal. A pupos meglesi őket, az uraság pénzt nyom a markába, ő elfogadja, de aztán félholtra veri az asszonyát.

Olga, a kis fehér Olga egy fáradt embernek és egy könnyelmű asszonynak vézna gyermeke, fiatalon elpusztul.

A gazdag Berger feleségül vesz egy grófnét, akinek egy kis leánya is van. Módnélkül büszke rájuk. A grófné meghal s a kis grófkisasszony megszökik.

Amint látjuk, ez az Ady a debrecenitől már messze van. Már, ha talán óvatosan is és ha talán még nem új, de más utakon halad.

Új hangok szükségét ebben az időben a régebbi írók is érezték. Kiss József ez időben lenn járt Nagyváradon és a „Hét“ íróiról beszélgetve, azt mondja: „A gárda elég erős, de szükség volna még valamire. Valami új hang kellene, egészen friss, szokatlan“. Nehány nappal később jelent meg Adynak „Fantom“ című verse.

*Mit bánom én, ha utcasarkok rongya,
De elkísérjen egész a siromba.*

Erő, lendület, merész újszerűség, harcra kész dacosság jellemzik ezt a költeményt, mely kétségtelenül

nagy lépést jelentett előre. És Ady Endre nem indult el egyedül. Többek között mellette állott két fiatal merészszavú író társa: Biró Lajos és Nagy Endre. Természetesen voltak sokan, akik nem jó szemmel nézték a fiatalok munkáját. Így Rádl Ödön, a Szigligeti-társaság elnöke is megróttta ezeket a fiatalokat, moderneket, a kozmopolita korzódalnokokat és titánlacikat. A támadásokra természetesen válaszoltak a fiatalok. Így Ady is. „Csalogathatott a tűzhely melege — írja ez önvallo-másszerű cikkében — a nyugdíjadó békés filiszterség, a biztos krajcár és a puha kenyér, eldobtunk mindent egy tollért, egy fantomért, egy adag morfumért s egy betöltetlen helyért valamelyik hidegvizgyógyintézetben ... És eszmetűztől égve, alkotni, világítani vágyva, belekerültünk az eszméletlen, sivár, vegetáló, zagyva emberáradatba ... És beteg testünktől ellopott órákban irunk. Minden koncentrálható lelki erővel, minden megmaradt lánggal, minden hamvadó eszmetűzzel — irtunk“.

Még éles-világosabban tárja elénk új, megváltozott világfelfogását, egy, a tanári pályára induló öccséhez írt levele. Arra oktatja Lajos fivérét, hogy új pályáján ne legyen idealista, az életcélja az élhetés, élni pedig csak pénzzel lehet. A tudománnyal ne törődjék túl sokat, demokrata ne legyen, hanem csak használja predicatumait, mert ez is pénzt jelent ... Ő maga lenézi a világot, mely különben őt is lenézi. Kiad egy tucatnyi verset, de erre is bizonyosan ráfizet. Hogy miért ír? „Ezt nem tudom én. De úgy látszik, addig írok, míg felírom az utolsó kosztpénzt is és meghalok éhen“.

Ez a levél meg is jelent a „Szilágy“-ban és érthető feltűnést keltett Ady régi ismerőseinek körében. Székely Ödön, tanár, aki mindkét Adyt tanította, inti Ady Lajost, hogy ne higgyen bátyja affektált cinizmusának, hanem idealizmussal eltelve, induljon a tanári pályára.

Ady Endre ekkor már nem sokat törődik ezekkel a hazulról jövő szavakkal. Már mindenben az újat és merészet keresi. Komoly cikkeiben és aktuális kuplé-szerű verseiben egyaránt ostromozza az ősdi elmaradtságot.

*Urak, hölgyek tudják-é, mi a,
Ha ünnepel az Akadémia,
Nincs akkor ankett, nincs akkor bankett,
E szent intézet részvényes bank lett.*

Ime, észre se veszi és már úgy tesz, mint a kro-kija-beli modern író, — szidja az akadémiát.

Karácsonyi könyvek és lapok vaskos kötetei között új csodákra szomjasan hiába kutat, keres, pedig érzi, hogy „új próféták kellenek, új levegő”. Az új próféták késnek és mindenütt csak régi formák, elnyűtt igazságok. Ő maga minden írásában egyre keményebb, bátrabb lesz. Néha azonban beteges, szomorú ellágyulás fogja el s egy ily hangulat szülöttje egy csendes, mély aláhuzott lírával telített novella: A kis Dudus.

A kis Dudust a vendéglős azért tartja, hogy a vendégeket mulattassa és az elfogyasztott szivar és bor után fizeti. A kis Dudus mindenkié és senkié. Bárkit megcsókol, de hidegen, kötelességszerűen, semmitmondón. Egyszer azt felengedett a fagyos közönye, csókja tüzes lett, szeme lázas, vidám és őszinte; igazán mulatott a romlott idegzetű ifjakkal. Mikor hazakisérték, már köhögött... Azt kórházba került... Nyugodtan várta a halált. Szépen élt és tisztán... Hiszen azt se tudta, mi a bűn. Helyére új leány került.

Az ilyen csendes történeteket hangos rikitők követik, melyekben lehetetlen rossz embereket tár elénk,

Kétségek még mindig gyötrik, de vannak órái melyekben erősen bizakodik.

*Leplét bár váltva öltse, vesse,
Az én világom nincs már messze
Az én világom el fog jönni.*

Hiszi, hogy eljön végre már a nagy hajnalhasadás, hogy a sötét, buta elmaradottság ellen végre diadalmasan lehet küzdeni.

A „Szabadság“-tól a „Nagyváradai Napló“-hoz, ehhez a minden tekintetben radikális laphoz kerül.

„Ez a kis magyar világ itt háborog, fekete csunya felhők kavarnak rája s aki nem csupán arra termett, hogy egy számmal növelje a születési és halálstatisztikát, most nem alkudozhat. Harcol, ahogy tud, kezeli a viharágyut a butaság, a sötétség rántornyosuló felhői ellen“, ezekkel a szavakkal köszönt be új lapjához. Egyre merészebb a tolla, élesebb a látása, hangosabb a szava. Még a rendőri híreket is olyan éles, markáns tollvonásokkal írja meg, hogy a váradai ujságírók egyre nagyobb érdeklődéssel figyelik ezt a Debrecenből elkerült, csupasz-állu riportert, aki szorgalmasan olvassa Herbert Spencert, Nietzschet, Lasallet és Marxot.

A „Nagyváradai Napló“-nál Ady nem volt szűk korlátok közé szorítva, itt szabadon írhatott és írt is. Az író Ady Endre még nem találta meg az utat, melyen haladnia kell, de az ujságíró előtt már világosan áll a cél. Gyönyörű része ez a néhány év Ady életének.

Nap-nap után, száz meg száz különböző dologról, kedélyes vidáman, megható szomorúan, megbocsátó elnézéssel, vagy büntető szatirával írva, állandóan ugyanazt hangoztatja: meg kell változtatni, fel kell dönteni az ostoba előítéleteket a társadalmi élet minden terén.

Ha valahol az isten háta mögött egy eldugott pusz-tán, vagy Nagyváradon, vagy odafenn Pesten történik valami, ha a sötét elmaradottság valahol felüti fejét és

nekiront a világitó igazságnak, Ady Endre észre veszi és sietve az igazság harcosai közé áll.

Odafenn Pesten egy bátorszavu zsidó fiskálist, Vázsonyi Vilmost bojkottálni akarnak hangos hazaffyak, odalenn a vidéken egy magyar ujságíró gúnyosan kiáltja magyar véreinek: „Menjünk vissza Ázsiába!... Megöl itt bennünket a betű, vasút, meg az a sok zsidó, aki folyton ösztökél, hogy menjünk előre. Fel a salanggal, fringiával, szentelt olvasókkal, agarakkal, versenylvakkal és ösökkal. Menjünk vissza Ázsiába!”

Március 15-én ünnepi cikket ír. De nem a multat dicséri, hanem a jövő zenéjét várja, a tárogotót, melynek hangjára leomlanak a bectelen buta falak.

Nagypénteken újra ünnepi cikket ír. A nazarethi előtt is — írja — keresztrefeszítették az igazságot s majdnem kétezer év multán sincs ez másként. Messiások azért mégis lesznek mindig.

Olyan magasról nézi a dolgokat, mint kevesen ebben az időben. És amint végignéz a nagy magyar pusztán, valahol messze, meglátja és felismeri jövődő harcos-társát: Ignótust és azt írja róla: „Szegeden lakik talán s Meteor néven szokta tudatni, hogy ő a legfelségesebb emberi szándéknak egyik kirendeltje s bele akar nézni a jövődőbe.”

S míg az egyik percben lelke a messze jövőbe száll és távol szövetségeseket keres, a másik percben már vidám beszámolókat ír a hét eseményeiről, politikáról, színházról, színészekről.

*Ez a leány tökéletesség,
Ez a leány a szebbik élet,
Ez a leány szomorú vígság,
Ez a leány csak ide tévedt.*

Ezeket az áradozó sorokat például Fedák Sáriról, minden váradi dédelgetett Zsazsájáról írta:

Lapozzunk néhány lappal tovább a „Nagyvárad
Napló“ 1902-iki kötetében.

„Ha a feudális és papi uralkodás meg nem szűnik
Magyarországon, ötven év alatt elpusztulunk“, ezeket a
szavakat még harciasabbak és személyes élűek követik,
mire a nagyvárad i káptalan tagjai sajtópert indítanak
ellene.

És néha ezen a harcos, kemény öklű, dacos ifjú írón
csodálatos szomorú ellágyulás vesz erőt s ilyenkor szí-
nes vágyak fakadnak lelkéből.

„A varázsos Japánt szeretném látni, mielőtt az
életem elaludnék s végig szeretnék röpülni a Pacific
vasuton is. Ibsent, Spencert, Tolstoyt otthonukban szeret-
ném megismerni. Erős vágyam volna Duse asszony s
még egy pár nagy asszony fehér kezét megcsókolni.
Szeretném telerakni lakásom képekkel, szobrokkal...
hej ha volna egy szobám, melyben minden az én nagy-
jaimról, Heineről, Byronról, Nietzsche-ről s a többiről
beszélne s melyben én olykor megtisztulhatnék a szent
hangulatoknak legszentebbjeiben.

Néha ilyen szent, csendes a napi munkától ellopott
idejében ír aztán néhány új csengésű verset, egy-két halk
novellát; a két faunról, kik olthatatlan szomjúsággal
vágyakoztak szerelem után és Benedek lantosról, ki ná-
lunk elzüllött, míg mindenütt másutt nagy költő lett volna.

Verset egyre ritkábban ír. Nem érdemes, hirdeti
gúnyos, dacos megvetéssel. Közönyt erőltet arcára; el
akarja hitetni barátaival, ellenségeivel, a világgal, hogy
ő megöli magában a poétát és ez nem is okoz neki
keserűséget, fájdalmat. De nem sokáig bírja ezt a dacos
hazudozást. Felsír, felzokog benne a költő. Ír egy kis
szindarabot (azaz dehogy, egy kis önvallomást). Elő-
adták Biró Lajos és Dénes Sándor egy-egy darabjával
együtt.

A szinlapja ez :

MŰHELYBEN.

Rövid szinkép. Irta : *Ady Endre, R. Peterdy.*

Személyek :

A szerkesztő *Góth Elek,*
A barát *Kovács Lajos.*
A tüzoltó *Szathmáry.*
A csizmás ember *Bérczi Gyula.*
A kövér asszony *A. Hody.*
A szedő gyerek *B. Horváth I.*
stb. stb.

Szinhely : egy vidéki lap szerkesztősége. Idő jelenkor.

A műhely : a redakció, az a hely, mely a fiatal író t nagyon hamar szürkére koptatja. Csak néha szabadulhat egy percre ettől az élettől. Ilyenkor azt boldog, remél, vágyakozik, álmodik.

Arra a kérdésre, hogy ez a furcsa lázas írás, amit felvittek a szinpadra tulajdonképen micsoda, azt válaszolja : „Én azt tartom, hogy tragédia. A magam tragédiája, a magunk tragédiája, talán mindnyájunk tragédiája. Untatni nem fog senkit, mert rövid. Néhány lélek tán megfogja sejdíteni, hogy a görög tragédiák fátuma fejünk fölött suhog ma is.“

Akad tálán néhány ember, főleg váradi íróársai, akik ezt az Adyt megértették, de a régi barátok a sebesen előretörtetől mindinkább elmaradoznak, követni nem tudják, így csak utána kiáltoznak, visszafelé hivatgatják. Ady meghallotta a régi bajtársaknak, a debreceni újságíróknak hazafelé hívását, de ő már nem akart és nem is tudott visszatérni.

Ő, aki alig egy éve maró gúnnyal ír a szocializmusról, most már azt hirdeti, hogy „agrárizmus, merkantilizmus, liberalizmus, klerikalizmus, Szent Imre egylet, Bethlen-kör, mindezt összesöpri a szociáldemokrácia“.

És miután észrevette, hogy a politikában, társadalmi életünkben mindenütt csak az üres frázis puffogtatók, a sarkantyú pengető fokosos hazafiak vezetnek, arra is rá kellett jönnie, hogy az irodalomban is a szürke hegedűsök, a piros-fehér-zöld rímkovácsok, a tehetségtelen másolók uralkodnak.

A tulajdonképeni fordulópont Ady költészetében itt van. Ami új csodákat, soha nem hallott szépségeket kaptunk Adytól, azt nem Párisnak köszönhetjük, hanem Nagyváradnak.

Miután rájött arra, hogy politikai és társadalmi életünket meg kell változtatnunk, rájött arra is, hogy az irodalomban is új hangok, formák és igazságok kellenek.

„Úgy érzem — írja — hogy bűn írócéllal, művész írócéllal egy sort papírra vetni, melynél megrezzenthet bennünket a gyanú, hogy elíródott már előlünk.“

Most már rohanvást halad az úton. Hajtja, küzdelemre készíti a maga vágyakozása, a mások biztatása, vagy kétkedése.

Pálffy Antal kétszáz koronát tűz ki a legjobb váradí ujságíró számára, a zsüri a díjat egyhangulag neki ítéli. Ez és más hasonló elismerések új életkedvet öntenek belé. Összegyűjti és kiadja újabb költeményeit. Ez az új kötet — a „Még egyszer“ — 1903-ban jelenik meg.

Hosszas vergődés, ellentétek közti küzködés után végre megtalálta önmagát, megtalálta és elének tárja a maga büszke, dacos, szenvedésre, kéjre, aranyra, aszszonyra éhes lelkét.

Visszatekint a multjára, az első leány-szerelmekre, az első versekre.

*Mikor először szőttem álmot
Beteg, de szüzi volt a lelkem
Nem volt mit el ne hittem volna,
Nem volt mit meg nem érdemeltem.
Volt istenem, volt szépről álmom
S volt kurtaszoknyás lány szerelmem.*

Hat sorba belesűrítve a boldog ifjúság . . . De nemcsak a multat látja ily világosan, hanem a jelent is, és ép oly élesen rajzolja elénk.

*Im bevallom, hogy nem hiában
Vergődtem, nyögtem, vártam, éltem
Megleltem az igaz világot,
Megleltem az én dőlyfős énem
Megleltem ami visszaadja
Amit az élet elragadt
Annyi szeny közt a legtisztábbat,
Im megtaláltam magamat !*

A láplakók csodája ő, a fény-ember ködbe bújva, aki várja a virradatot, a ködomlasztó reggelt. Dalos, erős, pogány paraszt-Apollónak termett, de csúnyán tönkrepusztították. Vén faun ő és hirdeti az újvilág, a szilaj gyönyörök, a vér világának eljöttét. Nem született tucatéleltre, de jaj, az ereje már fogytán. Csak egy vigasz, csak egy enyhet nyújtó menekülés van: a bor. Ezer meg ezer félreismert, soha fel nem ismert zseni pusztult így el.

*Kik rátermettek messiási sorsra,
Belefultak mámorba, alkoholba.*

Az ő agyában is „bizsereg már a mámor“. Sötétség borul rá és nem hiszi, hogy valaha virradjon. Bor mellett virrasztja át az éjszakát és a züllött nagyokra, az agy mártírjaira üríti poharát.

De nem tudja belefojtani a mámorba a kínzó, ösztökélő tudatot, hogy a lelkében csodás kincsek vannak írni akar, ír, de

*Miket leirok, elpanaszlok,
Csak szóba ömlő semmiségek.*

Körülnéz s látja, hogy körötte még mindig oly szürke-semmi az élet.

Óh milyen más a messzi Nyugat, óh mennyivel szebb, mint a kanyargó Ér világa.

*Ugy, ugy agyon hajszol, ugy-ugy kerget innen
Ugy, ugy húz magához az idegen isten
Keletről szakadt törzs napnyugatra szállnék.*

El, messze napnyugatra, el messzire ebből a környezetből. Körül mindenütt még a lomhaszárnyú barna éjjel honol

*De hajnalok feshetését érzem
A szárnyverését jövődő nagy hiteknek,
Az én hitem fog virágzani még.*

Magas remény-szirtekről mély kétségbeesés szakadékokba zuhan. És a szerelmet sem látja már valami tiszta, derült, könnyed érzésnek, már valami szent, rejtelmes, nagyszerű, sok szenvedéses dolognak tűnik fel előtte.

*Valami szent nagy éjszakán
Vad nászban megfogant az élet
S azóta tart a nász örökké,
Minden kis mozgás csókba téved.*

Minden más hazugság, csak ez a kettő örök és igaz, a Szerelem és az Élet.

*Hazug a megváltás meséje,
Szentségtelen a szent írás,
Hazug minden, amit az ember
Évezredekkel istenné tett,
Csak egy igazság — közös jussú
S egyenlő végű — ez az élet.*

A „Még egyszer“ költője, már nagyon messze van az első kötet költőjétől. Ez az Ady már nem az erőtlen ellágyulások, az akarat nélküli tépelődések, a csendes szomorúságok, hanem a viharos, fájdalmaiban is nagy-szerű életnek bátorhangú költője. Ez a kötet még nem hoz új, ismeretlen szókötéseket, csodálatos zengésű formákat, megdöbbentő mélységeket, ez a kötet csak egy nagy akarás, egy hatalmas törtetés e távoli dolgok felé, egy erőszakos elszakadás a multtól.

A könyvről a kritika igen elismerőleg nyilatkozott. A Budapesti Naplóban Vészi József, a Nagyváradai Naplóban Fehér Dezső emlékezik meg róla. Úgy ők, mint a többi pesti és vidéki lapok egyhangulag megállapítják, hogy e kötet szerzője igen tehetséges ember.

A mindenünnen tapsoló jóakarók féltik egyszersmint Adyt az ujságíró robotmunkájától. Megviselt fizikuma nem bírja a szerkesztési fáradtságot, bucsuzik hát a Nagyváradai Naplótól. Pihenni akar. Falura megy. Érmindszenti magányában keveset ír, de sok minden tervvel foglalkozik. Három felvonásos drámát akar írni, nagy utazásra készül, Párisba vagy más valahová. Fő, hogy nyugatra.

És innen, a csendes magányból, megtisztult-élesebben látja ezt a szennyes-szomorúan kavargó magyar életet. Ír egy gyönyörű novellát dr. Suoho és dr. Kovács Mór tanár urakról, akik valahol fenn északon találkoznak és elbeszélgetnek.

„Hogy élnek a magyarok? Most mit csinálnak?“

„Nem élnek, de élni akarnak most nagyon. Ezt csinálják.“

„Kevesen vannak ők is és csak zene-bonára termettek ők is. Nagy fájum. Bele lehet egy kicsit örülni is.“

A nagybeteg Kovács Mórt haza hívják. És ő haza-megy abba az országba, hol a Kovács Mórok mind belepusztulnak a felfelé-küzködésbe.

Ebből az országból Ady Párisba menekül.

Csudálatos kaotikus összevisszaságban találja itt az élet minden üdvöt nyújtó szépségét, haszontalan boldonságát, tragikus örültségét és egészséges kacagását.

E csudálatos városnak egy csendes szobájában egy villogó szemű fiu elpanaszolja sorsát egy bájos kis francia nőnek. Keletről jött ő, koldusországból, az ügyes szatócsok szegény világából.

Odahaza, minden alszik

*Az én földem aludni akar,
Itt most szent, néma árnyak ingnak,
Engem ideűztek a hegyek,
Ez az én földem. — Itt ülök
Téli tábort álmaimnak.*

Párisban megismerkedik a forrongó francia irodalommal. (Nem akarok velük bővebben foglalkozni. A kíválóbbak a különböző iskolákból: Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Villiers de l'Isle Adam, Gustave Kahn, stb., stb. Számos folyóirataik közül kíválnak a „Revue Blanche“ és a „Mercure de France.“ Válogatott verseiket „Poetes d'aujourd'hui“ címen adták ki.)

Ezeknek a francia íróknak kétségtelenül volt hatásuk Ady Endrére, de nem olyan nagy, mint ahogyan sokan hiszik. Új utak utáni vágyódását nem ezek az írók keltették fel benne. Ő már rég megutálta az ott-honi „szürke hegedűsöket.“

Megtagadja multját és forró szerelemmel veti magát Páris karjai közé.

Egy nap felkerül madame Thébes, a hírneves jósnőnek „műhelyé“-be. A jósnő felismeri benne a keletről jött művészembert és azt jósolja, hogy „vagy óriási sikere lesz, vagy könyörtelenül elpusztul.“

És eljön a május és Páris varázsosan ragyog. És a zúgó, kacagó, robotoló emberáradatban meghallja a min-

den örömet szolgáltató, bánatüző Pénznek a csörgését.
„Ha behunom a szemem — írja — úgy vélem, hogy
itt a pénz zakatol. A pénz zuhog, csillog és ujjong itt.
A pénz, mely a keveseké, a boldogaké, az erősöké.
A másoké... A pénz, a pénz...”

Beteg, lázas történetet ír egy asszonyról és egy
férfiről, akik szerelmes-önfeledten járnak a nagyvilágban
és a férfi ő, az asszony pedig, az ő asszonya, aki ki-
tépته őt a magyar faluból és magával vonszolta a vá-
rosba, a világ egyetlen igaz városába.

Új verseit, csodás új akarásait elküldi haza

*Az el nem dalolt csodaszép daloknak,
A sohasem csókolt csókos asszonynak,
A csak álomban élő büszke tetteknek,
A szép holnapnak meg nem érkezettnek
Vagyok királya, vagyok büszke hőse,
Aki utálja a márt, ezt a holtat,
Kinek az álma a szent, titkos holnap.*

Hazajön és hozzáfog az álom megvalósításához. A
régierőlyel és bőséggel, de még nagyobb merészséggel
és biztosabb kézzel dolgozik, a „Budapesti Napló”-ban.

Néha belefárad a Sikerért való küzdelembe s át
akarja helyét adni a „a tilinkós álparasztok”-nak, a
„nyafogó ifjú vének”-nek, a „finom kulturlegények”-nek.

Végzetkeresőn elkalandoz a múltban. Rokonszelket
keres és Vajda János szellemével találkozik.

*Homlokomon simogat kezével
A Montblanc ember,
Én szent elődöm, nagy rokonom
S itt érzek
Egy szent kezet azóta mindig,
Egy csontkezet
A homlokomon...*

1905 március 15-én verset írt a „márciusi vénéhez”.
Fel akarja rázni, a multon rágódó ifjúságot.

*Kérődzni lomhán, nyálasan,
Ez tán az ökrök dolga,
Ha nincs magunknak tavaszunk,
Pusztuljunk a pokolba.*

Ő maga már nem a „szürkék hegedüse”, új kínok,
álmok, titkok vizén jár a hajója.

*Ne félj hajóm, rajtad a holnap hőse,
Röhögjenek a részeg evezőkre,
Repülj hajóm,
Ne félj hajóm, rajtad a holnap hőse.*

Versei „Új versek” gyűjtőcímet alatt jelennek meg
a Budapesti Naplóban. Ezek a versek a rejtelmes, ide-
ges életű „ezer puha fészki városnak versei”. Amikor
elkerül a falujába, megtagadja utraindulását, ifju-ideál-
jait, multját.

*Én a bolondos zajnak,
Én a cifra városnak
Vagyok a kóbor lelke,
Ne gyalázz meg hát falu.*

De úgy érzi, hogy a gémes-kut, fokos, vad csókok
hona, a magyar ugar nem érti meg őt, hogy neki itt el
kell pusztulnia.

*Nagy rokkánásom, kinek se fájjon,
Nem első hullás ezen a tájon,
Aki e tájon nagy sorsra vágyik,
Lalla, lalla
Rokkanva ér el az éjszakáig.*

Kínok, szörnyűségesen fájdalmas kínok gyötrik. Lelkét a „daloknak szent hegyét“ gonosz tárnák verik által: álmok, leányok, bomlott ingerek, gondok és kínok.

A prózája is csodálatosan megváltozik. Sokszor szinte leomlik a határ próza és vers között. Novellái, izzó, néha szertelen, hangulatos történetek.

Gutberger Kleopatra; a milliomos parvenü csodaszép lánya, egy rongyos művész karjai közé szökik. A kis Nini elárulja anyját és szeretőjét. A kilencéves koravén Rudi megmenti könnyelmű fiatal anyját.

Boriska, az Oroszországban meggazdagodott kokott története, egy romlott asszonynak és egy tiszta lánynak beszélgetése, a hatalmas Boldizsár pap története: ezek a sikerültebbek.

1906-ban jelenik meg Ady harmadik verses kötete, az „Új versek“.

*Góg és Magog fia vagyok én,
Hiába döngetek kapút, falat
S mégis megkérdem tőletek,
Szabad-e sírni Kárpátok alatt.*

Hatalmas, erős, nemzet-felrázó szavak ezek. A bevezető verset mások, új csengésűek, új mélységűek, ismeretlen szépségeket hozók követik.

Ezeket a verseket az asszonyának írta és ajánlja. Annak asszonynak aki elragadta őt az alvók országából az élet országába. Neki írja és ajánlja ezeket a verseket, neki, aki bölcsé és mesterasszonya az ölelésnek, ki Az Asszony, a legszebb, aki a gyönyörűséges kinzó fájdalom forrása.

*Bús asszony-ember, de lelke Nap üszke,
Szomorú szemű, de nagy szomjú büszke,
Didó királynő, csókolva és vádló,
Biborra termett egyetlen egy némbor.*

Ez az asszony, Léda asszony szerette, akarta az ő dalait és Ady dalolt. És verseit az ország megdöb-bent fejcsóválással, megértő csodálkozással, megrettent tiltakozással és újjongó bizakodással fogadta. Mindegy, hogy kik és hányan dicsérték vagy támadták, fő hogy észrevették. Barátok csoportosultak köréje, ellenségek készülődtek ellene, két jól felszerelt csapat csapott össze és Ady és társai kerültek ki diadalmasan ez ütközetből.

— — — — —

Ady Endre bocsássa meg nekünk, hogy mi, kíváncsian körülnézegető turisták, végigsétáltunk sok szenvedéses életén.

— — — — —

144 496

1913.
BRÓZSA OTTÓ
BUDAPEST.